

B.

Aktuaalne nii ülikoolide õppe- kui teadustöös

Aktuelles in Unterricht und Forschung der Universitäten

Topical in both the academic and research activities of universities

SUITSUSAUNADE UURIMISE JÄTKAMINE ON OLULINE KULTUURILINE ETTEVÕTMINE NING OSA EESTI TUURI- JA MAJANDUSPOLIITIKAST³³⁴

Tulles tagasi sauna temaatika juurde,³³⁵ tahaks väga toetada Võru Instituudi algatust märtsis 2025, et alustada järjekordset suitsusaunade uuringut Eestis (vt nende nägemust käesoleva artikli järgmistelt lehekülgedelt).

³³⁴ Allakirjutanu, aastal 2025, ca 60-aastase saunakogemusega saunataja-saunaline, rohkem kui sajas erinevas saunas (nii sauna tüübis kui asukohas, Eestis ja teistes riikides) higistanud-vihelnud, sh 53-aastase suitsusauna kogemusega ja 30-aastase isikliku suitsusauna omanikuna toetab igati uuringu tegemist. Saunataja alates 1955. aastast (algul küll nn kergemad saunakogemused, mis ajapikku tõsisteks saunatamiseks ja vihtlemiseks üle kasvasid):

- Rakveres kodune saun-pesukööök (1955 ...) ja
- Rakvere nn linna kommunaalsaun (... 1965);
- Tallinnas linna kommunaalsaunad (1965 – 1973), seejärel:
- isiklik soome saun Pirita-Kosel (1973 ...);
- suitsusaunad sõprade ja tuttavate juures üle Eesti (alates 1975 ...);
- saunaklubid Väänas, Eesti Näitustel, Irus (Botaanikaaias) (1976 ... 1989);
- basseini-ujulate saunad (1980 ...);
- spaade saunad (1992 ? ...);
- isiklik suitsusaun Pirita-Kosel (1995 ...);
- nn türgi saunad välis- ja turismireisidel Ungaris, Türgis, Kreetal, Küprosel jm (1981 ...), sageli majutuskohtades – hotellides.
- nn maasaunad-leilisaaunad (paljudes eesti taludes jm; juhuslikud külastused-saunatamised, sh Venemaal St Peterburi lähedal)

³³⁵ Käesoleva ajakirjas ilmusid sauna teemalised artiklid aastatel 2023 ja 2024:

Raudjärv, M. (2023). 2023 on Eestis sauna-aasta. Saared, hiidlased ja saun / 2023 ist das Jahr der Sauna in Estland. Inseln, Insulaner von Hiiumaa und Sauna / 2023 is the year of the Sauna in Estonia. Islands, giants and sauna. 1-2 / 2023, lk 54 – 75.

Raudjärv, M. (2023). Sauna experiences in Estonia, Baltic states and Nordic countries. 1-2 / 2023, p 116–125; CD: Sauna kogemustest Eestis, Balti riikides ja Põhjamaades, lk 180–238.

Raudjärv, M. (2024). Eestit külastas Malta Ülikooli saunaurijate delegatsioon / Eine Delegation von Sauna-Forschern der Universität Malta besucht Estland / A delegation of sauna researchers from the University of Malta visited Estonia, 1-2 / 2024, p 174–177.

Maltalased (neid oli kolm: Malta Ülikooli professor Joseph A. Cannataci koos kahe assistendiga). Professor on paljude rahvusvaheliste organisatsioonide nõunik-raportöör (ÜRO, Euroopa Nõukogu jt) ja õppejõud-teadur mitmetes ülikoolides Pariisis, Belgias ja mujal (ka Austraalias jm) olid tutvunud allakirjutanu poolt meie ajakirjas avaldatud saunateemaliste artiklitega ning soovisid autoriga kohtuda. Kohtumine leidis aset juunis 2024 ja kujunes suurepäraseks informatsiooni vahetamise kogemuseks. Maltlastel on käsil tõsine uurimistöo Põhjamaade ja Baltikumini saunast ja saunakultuurist ning Matti Raudjärvel oli hea võimalus oma

Siinjuures võib veelkord märkida, et allakirjutanu (Matti Raudjärv, M. R.) nn oma **soome sauna kogemus on aastast 1973** kui ehitas enese koju Pirital elamu-villa keldrikorrusele esimese sauna, mida järgnevatel aastatel edasi arendati, mõnevõrra suurendati ja moderniseeriti. Enne seda, Tallinnasse elama asumisest aastal 1965, külastas allakirjutanu regulaarselt tänase Raua tänava sauna.

Eks ma olin ka varem, enne oma sauna ehitamist Pirita-Kosele, saunas käinud (aastatel 1955 – 1965 Rakveres elades; näiteks, Rakveres nn linnasaunas, samuti suhteliselt algelises kuid siiski korralikult pesemise eesmärki täitnud koduses Rakvere ühepere elamu kinnistul asunud kõrvalhoones, puukuuri-pesuköögina kasutatud isa poolt ehitatud saunas. Mis stiilis see saun oli, on tagantjärei raske ütelda – ei mäleta eriti, aga puhtad me olime.

Pesemist-saunatamist, sünnist 1949 kuni aastani 1955, kui elasin koos isa ja emaga ühes rekvireeritud maja esimese korruse korteris (kaks tuba ja köök), ei mäleta üldse (ilmselt toodi kööki suur plekkvann, kuhu ma ära mahtusin, see täideti sooja veega ja siis toimus suhteliselt kiire pesemine, et ma ei külmetuks!).

Tõelised tagasihoidlikud saunatamised algasid alates 1955. aastast kui kolisime vanemate poolt ehitatava ühepere-elamu valminud ruumidesse ning saunatamine toimus juba soojas, kuumaks kõetud eraldi seisvas saun-pesuköögis (ühise katuse all puukuuriga)

Esimene suitsusauna kogemus, mis kohe heas mõttes nakatas, **õnnestus saada aastal 1972**, kui olin suvel Tallinna Polütehnilise Instituudi (TPI; tänane Tallinna Tehnikaülikool /TTÜ/) majandusteaduskonna teenindusökonomika kateedri üliõpilasena Võru-Kubijal Turismibaasis praktikal, tegeledes programmi kohaselt nii ettevõtte majandus- ja organiseerimisküsimustega kui turistidega³³⁶ Kagu-Eestis matkates (kolmepäevased seljakotiga jalgsimatkad, lõkkel toiduvalmistamine ja telkides ööbimised: Rõuge, Ööbikuorg, Haanja ja Suur-Munamägi, Uue-Saaluse, Häälimägi, Andsu järved jmt looduskaunid kohad) ja Võru linnas turistidele ekskursioonide tehes (sh Tamula ja Vagula järves ujudes). Praktika ajal oli nädalalõppudel tore võimalus korduvalt Häälimäe³³⁷ jalamil asuva Vakara külas paikneva Kokeri talu

saunakogemustele tuginedes meie eesti saunast ja traditsioonidest külalistega vestelda. Maltalased lahkusid Eestist tõdemusega, et siia tagasi tulla. MR: rahalisi vahendeid ja muid toetusi on neil oluliselt rohkem kui meil!

³³⁶ Võru-Kubija Turismibaas, nagu teisedki Eestis asunud turismibaasid (Kauksis. Nelijärvel, Pärnus), olid ametiühingute alluvuses ning turistid saabusid nn ametiühingute tuusikutega üle kogu Nõukogude Liidu. Allakirjutanal oli valdavalt tegemist Venemaalt (Moskva, tollaegne Leningrad jmt linnad) ja Ukrainast (Harkov, Kiiev jmt linnad) tulnud inimestega. Tore oli ka see, et nendega suheldes sain oma vene keele praktikas palju täiendust. Tavaliselt oli gruppides ka eestlasi (neid ei olnud palju), kellega sai loomulikult ka eesti keeles räägitud.

³³⁷ Teisel pool Häälimäge (kõrgus 274,3 m; sealt avanevad kaunid vaated) 400 m kirdes asub Kavadi järv (ka Uue-Saaluse järv), mille lähedal asuvad endise Uue-Saaluse mõisa varemed.

Kavadi järv on omandanud oma praeguse suuruse ja ilme 1880.aasta paiku, kui Uue-Saaluse mõisa ostnud parun Constantin Fr. von Maydell paisutas üles kolm väikest soojärve. Järve pindala on 27,4 ha ja asub 210,4 meetrit merepinnast, suurim sügavus 8,2 m. Kavadi järve

suitsusauna nautida. Muide, see oli suitsusaun, kus nädala sees ka suitsuliha suitsutati, mida mitte igas suitsusaunas ei tehtud, ega tehta.

Oma suitsusaun ehitati Piritale MR. kodu, elamu-villa kinnistule-aeda tublide hiidlaste, ehitusmeistrite poolt ning ülikooliaegse kaaslase ja sõbra põlise hiidlase Riho juhendamisel aastal 1995. Seega on allakirjutanu suitsusauna iga 2025. aastaks juba 30 aastat.

Sajandivahetusel (1999 – 2000), kui õnnestus Lääne-Virumaal Kaasiku metsatalu-maakodu üles ehitada, siis ehitati ka sinna soome saun, sest nii nn maa töödega ja metsa-kasvatamise ning küttepuude ettevalmistamisega oli saunas leilitamise ja pesemise vajadus loomulik.

Kuna Tartu Ülikoolis töötades oli vajalik ka Pärnu Kolledžis õppe- ja teadustööga tegeleda, siis sagedaste ööbimiste tõttu Pärnus korterit soetades (korterit üürimist pidasin raha raiskamiseks), oli loomulik, et ka seal oleks soome saun lõõgastumise ja tervise huvides olemas.

* * *

Vana-Võromaa suitsusaunatava on UNESCO vaimse kultuuripärandi esindusnimekirjas aastast 2014. aga puudub hea ülevaade suitsusaunade kasutusest praegusaja Eestis. Nüüd, enam kui kümme aastat hiljem, on kohane uurida, kui elujõuline on suitsusaun meie igapäevaelus ja kultuuris. Arvatakse, et Eestis on 2000–4000 suitsusauna.³³⁸

13.02.2024 seisuga oli ehtisregistrisse kantud 234 suitsusauna,³³⁹ millest vanima kasutuselevõtu aasta on 1805 (Truuta küla, Urvaste kihelkond), püstitamisel oli 59 suitsusauna;³⁴⁰ kaks oli kavandatavat suitsusauna ja kuus lammutatud suitsusauna.

peetakse Eesti kõige liigestatuma kaldajoonega järveks ning lisaks on oma nelja saarega üks kaunimaid järvi Eestis. Ümber Kavadi järve kulgeb ka matkarada, mis algab ja lõpeb Uue-Saaluse pargis, kus tänaseks on välja ehitatud telkimis- ja supluskoht. Allikas: Vaatamisväärsused Eestis - Kavadi järv, park ja Häälimägi. [https://www.puhkuseestis.ee/vaatamisväärsused/?sightseeing_id=1533] 24. 08.2025

Kolmepäevastel matkadel oli esimene ööbimine Rõuge Ürgorus (Ööbikuoru lähedal) Tindi külas asuvas Tindiorus; teine ööbimine oli Häälimäel endise talu vanas elamus (kes soovis, võis ka õues telgis magada) mis oli Turismibaasi poolt korrastatud ning just turistidele ööbimiseks-puhkamiseks-majutamiseks mõeldud.

Muide, Tindi külas oli võimalik tutvuda Tindioru nn **vesioinastega**. Vesioinas on „igiliikurist“ pump, mis kasutab vaid vee-energiat ja on võimeline vett pumpama kümnete meetrite kõrgusele. Tindiorus on vesioinaid kaks (pumbad asuvad all orus ja pumpavad vett mäest üleval asuvasse tallu-majapidamisse): esimene neist ehitatud juba aastal 1939 ja teine aastal 2002 (teist pumpa meie matkade ajal veel ei olnud). Eriti on kaunid vesioinad **kevadtalvel**, kui külm on

vorminud nende veepritsmetest kõrged ja imelised skulptuurid. Allikas: Vesioinad Tindi-orus. [https://puhkaeestis.ee/et/vesioinad-tindiorus] 24.08.2025

³³⁸ Suitsusaunade loendus. Seletuskiri suitsusaunade loenduse kohta.

[https://savvusann.ee/et/loe ndus/] 12.04.2025

³³⁹ [https://livekluster.ehr.ee/ehr/v1/detailsearch/BUILDINGS_SEARCH]

³⁴⁰ Ibidem

Registri andmed on mittetäielikud, sest alla 20 m² hooned ja rajatised ei ole seal kirjas. Andmebaas www.saunatee.ee näitab 53 ja www.puhkaeestis.ee 48 külastajaid saunatavat suitsusauna (andmebaasid osalt kattuvad).

Vana-Võromaa suitsusaunade koostöökogu andmekogus on teadmisi üle 300 Vana-Võromaal asuva suitsusauna kohta (haldaja Külli Eichenbaum, Võru Instituut). Suitsusaunade uurijad Epp Margna ja Toomas Kalve on 2000-ndate alguses pildistanud ja üles joonistanud veel 200 suitsusauna (osalt kattuvad eespool nimetatud and-

Foto: 1995. aastal hiidlastest ehitusmeistrite poolt valminud ja ka täna kasutatav suitsusaun allakirjutanu kodus, elamu-villa kinnistul Tallinnas, Pirita linnaosas (ühtlasi kuulub ka see saun UNESCO vaimse kultuuripärandi hulka). M.R. foto.

mekoguga), millest valik on avaldatud raamatus „Mi uma savvusann“ (Epp Margna, 2012, Võro Selts VKKF).

Kavandatud uuringu käigus soovitakse saada täpsem ülevaade suitsusaunade arvust, asukohtadest ja kasutuse sagedusest ning ka suitsusaunatavatest. Saadud andmeid saab võrrelda Tamara Habichti uurimusega 1960-ndatel, mis on avaldatud raamatus „Eesti saun“ (Tamara Habicht, 1972, Valgus). Praeguste andmete võrdlused ajaga kaks-kolm põlvkonda tagasi annavad meile teadmise, kuidas on saunakombestik ajas ning ruumis muutunud. Andmestik aitab seada ka selgemalt sihte kombestiku allshoidmiseks.

Uuringu läbiviija on Vana-Võromaa suitsusaunade koostöökogu³⁴¹, andmekogu haldaja on Võru Instituut, andmekogu kaardirakenduse loomisel tehakse koostööd Maa- ja Ruumiametiga.

³⁴¹ Uuringu töörühm on järgmine:

Küsitlusest ja andmekaitsest:

Loenduse eesmärk on saada ülevaade Eesti suitsusaunade arvust, asukohtadest ja kasutuse sagedusest ning saunatavadeest. Andmestiku põhjal saab hinnata suitsusaunakombestiku elujõulisust meie igapäevaelus ja kultuuris.

Suitsusaunade loendamiseks ning kommete uurimiseks koostati küsimustik, mida saab täita veebis, aga võimalus on täita ka paberankeet või saata vastused e-posti teel.

Loenduse käigus küsitakse esmalt suitsusauna asukohta, sauna ehitamise aega ja päritolu või ajalugu. Vastaja ise otsustab, kas soovib seda infot avaldada suitsusaunade kaardirakenduses Maa- ja Ruumiameti kaardiserveris või jääb see teave mittedokumentaalseks.

Edasised küsimused on seotud pere saunakombestikuga ja need vastused jäävad ainult uurijate kasutusse, neid ei seota sauna asukohaga kaardil. Andmete paremaks tõlgendamiseks küsitakse vastaja vanust ja sugu, muid isikuandmeid saunaloendusel ei vajata.

Küsitluse lõpuosas on vastajal võimalus aidata kaasa saunade loendamisel ja jätta ka oma kontaktandmed, et uurijad saaksid vajadusel ühendust võtta.

Loenduse käigus kogutud andmeid hoitakse elektroonilisel kujul Võru Instituudis, kaardiga seotav osa andmetest dubleeritakse Maa- ja Ruumiameti kaardiserveris. Andmete hoidmisel ning kasutamisel lähtutakse õigusaktidest, asutuste vahel sõlmitud lepingutest ning teadusuuringute headest tavadest. Andmestiku põhjal tehtavate analüüside kokkuvõtetes esitatakse info selliselt, et seoseid konkreetsete saunadega pole võimalik välja lugeda.

Saunade loenduse ja uuringu andmestikuga seotud küsimustes on vastutav isik Võru Instituudi teadus- ja arendusosakonna juhataja Külli Eichenbaum.

Üleskutse: loome koos ülevaate suitsusaunadest Eestis!

Küll Eichenbaum, pärimuse uurija, tel 5661 1924, kylli.eichenbaum@gmail.com

Marko Puksing, saunapraktik, tel 511 7446, marko.puksing@ut.ee

Eda Veeroja, Mooska talu perenaine, tel 503 2341, eda.veeroja@gmail.com

Töörühma üleskutse: märka, tunnusta, saa teadlikuks meie rikkusest, meie suitsusaunakultuurist. Räägi oma laste ja lastelastega suitsusaunast ja kaasa nad selle uuringu andmete kogumisse ja edastamisse.

Märkus: 9. aprillil 2025 sai allakirjutanu telefonitsi saunade loenduse ja uuringu andmestikuga seotud küsimustes vastutava isiku, Võru Instituudi teadus- ja arendusosakonna juhataja Külli Eichenbaum'ilt loa, eelolevas viites esitatud allika „Saunade loendus. Seletuskiri suitsusaunade loenduse kohta“ kasutamiseks käesolevas artiklis. Seda allikat on siin veidi MR poolt redigeeritud..

Aprill 2025, Tallinnas, Pirita-Kose kodukontoris

Lugupidamisega,

Matti Raudjärv

(käesoleva artikli koostanud valdavalt Võru Instituudi ja vastava töörühma materjalide alusel)

PS: 2024. aasta juunis külastas Eestit Malta Ülikooli kolmeliikmeline delegatsioon professor Joseph A. Cannataci juhtimisel (nad uurivad Põhjamaade ja Baltimaade saunaajalugu, -kultuuri ja muud sellega seonduvat.

Allakirjutanu kohtus nendega Tallinnas ning meil oli väga asjalik ja sisutihe vestlus (nad oli varem paar minu pikemat sauna teemalist artiklit avastanud ja võtsid minuga ühendust). Eestis viibimise ajal külastasid nad paaril päeval ka Põlva- ja Võrumaad, kus tutvusid mõningate sealsete saunadega ja kohtusid inimestega ka Võru Instituudis.

Kuna neil on pikaajaline uurimustöö, siis nad lubasid veel Eestisse tulla, uuringut tutvustada ja täiendavat informatsiooni vestluste kaudu saada!

Allakirjutanule tundub, et võib-olla on mingeid pidepunkte ja koostöö võimalusi Malta ja Eesti saunaurijate vahel. Vajadusel võib ka allakirjutanu oma tagasihoidliku panuse anda, kuna enam kui 50. aastase saunakogemusega rohkem kui 100-s Eestimaa ja mitme teise riigi (Läti, Soome, Türgi, Venemaa, Ungari, Egiptuse, parvlaevade saunad jmt), saunades (mitmetes saunades viibitud palju kordi; lisaks omades ise kolme soome tüüpi sauna ja ühte suitsusauna), on kogunenud päris korralik saunatamise kogemus, mida võib soovi korral ka huvilisele jagada.

Samas tahaks allakirjutanu rõhutada, et saunakultuuri ning eriti suitsusauna ajaloo ja traditsioonide, samuti sellega seonduva uurimine on oluline panus ka Eesti rahvakultuuri arengusse, olles osa kultuuripoliitikast ja kokkuvõttes ka meie majanduspoliitikast.

M. R.